

Момир Никић

РГ ВЕДА

УВИД

ЕПИТОМА

ТЕМЕЉИ ЉУДСКЕ КУЛТУРЕ

Уредник
Зоран Колунџија

На корици
ИНДРА, највећи бог Рг Веде

Copyright © Прометеј 2025.

Издавање ове књиџе помогао је
Покрајински секретаријат за културу, јавно информисање
и односе с верским заједницама

Момир Никић

РГ ВЕДА
УВИД
ЕПИТОМА

ПРОМЕТЕЈ
Нови Сад

САДРЖАЈ

Уводна реч.	9
---------------------	---

УВИД

<i>О Рі Веги</i>	13
----------------------------	----

НАСТАНАК РГ ВЕДЕ

ДАТИРАЊЕ И ПОРЕКЛО	19
Време настанка. Историјска документа. Насеља. Коњи и кочије. Гвожђе.	
Спољне везе. Авеста. Индо-Иранци и њихова миграција.	
Климатске, геолошке, социјалне промене. Генетика. Закључак.	

МИТОЛОГИЈА И РЕЛИГИЈА

КАРАКТЕР РЕЛИГИЈЕ.	53
Натуралистички приступ. Антропоморфизам. Политеизам. Небеске промене.	
Космологија, космогонија, есхатологија. Асуре и Деве. Класификација божанстава. Светлосна божанства. Божанства атмосфере. Земаљска божанства. Остала божанства и митска бића.	

РИТУАЛ. ПОЕТИКА. УСМЕНА ПРЕДАЈА

ЖРЕЦИ И ПРЕЦИ	171
Жртвовање.	
РИТУАЛИ	174
Огањ. Сома. Śrauta и grhya ритуали.	
ПОЕТИКА	211
Језик и говор. Говор богова и говор људи. Стил. Игре речи. Фигуре. Епитети.	
Метафоре. Метри.	
УСМЕНА ПРЕДАЈА	232
Оралност. Формулаичност. Паратакса. Меморисање и технике трансмисије.	

ЕПИТОМА

Напомена. 241

Космологија, космогонија, есхатологија

1.160 Небо и Земља (<i>dyāvāpṛthivī</i>) .	247
1.185 Небо и Земља (<i>dyāvāpṛthivī</i>) .	248
5.84 Земља (<i>pṛthivī</i>)	250
10.90 Пуруша (<i>Puruṣa sūkta</i>)	251
10.129 Стварање (<i>Nāsadīya sūkta</i>) . .	254
10.121 Ка (<i>Hiraṇyagarbha sūkta</i>) . . .	255
10.190 Тарас (<i>космички жар</i>)	257
10.72 Раѓање богова	258
8.30 Сви богови	259
7.89 Кућа од глине	260
10.14. Јама	261
10.18. Смрт	264
10.58 Враќање духа	267
10.154 Погребна	269
10.165 Голуб смрти	270

Светлосна божанства

2.27 Ādityāḥ	273
5.85 Варуна (<i>Асура</i>)	276
7.88 Варуна	278
7.61 Митра-Варуна	279
3.59 Митра	281
1.50 Sūrya	282
1.115 Sūrya	284
2.38 Savitṛ	285
6.71 Savitṛ	288
5.78 Ашвини	289
7.71 Ашвини	290
1.92 Ушас, Ашвини	292
7.80 Ушас	295
5.80 Ушас	296
1.154 Вишну	297
7.41 Bhaga (<i>Бої</i>)	298
1.42 Пушан	300
10.123 Вена	301
10.77 Pataṅga (<i>їїица Сунца</i>)	303

Божанства атмосфере

10.124 Разни богови (<i>Небески превраї</i>)	307
4.42 Индра и Варуна (<i>сувлагари</i>) . .	309
7.83 Индра и Варуна	311
4.18 Индра (<i>рођење</i>)	313
1.32 Индра (<i>Убисїво Врїре</i>)	315
2.12 Индра (<i>Ко је Индра?</i>)	318
4.26 Индра (<i>краја коме</i>)	321
3.48 Индра (<i>сомоїија</i>)	322
5.83 Раѓања	323
1.2 Вају	325
10.168 Вага	326
2.33 Рудра	327
1.114 Рудра	330
1.85 Марути	332
8.7 Марути	334
2.35 Апам Напат	335

Земаљска божанства

1.1 Агни (<i>puróhita</i>)	341
5.3 Агни („ <i>сви боїови</i> “)	342
6.9 Agni Vaiśvānara	345
1.143 Агни	346
6.6 Агни	348
1.99 Agni Jātavedas	349
4.50 Vṛhaspati	350
1.13 Āpṛī	352
8.48 Сома	354
9.113 Soma Pavamāna	356

Остала божанства и митска бића

10.81 Viśvakarman	361
7.49 Воде	362
10.75 Реке (<i>nadistuti sūkta</i>)	363
7.95 Сарасвати, Сарасват	365
4.33 Ṛbhu	366
10.127 Rātri (<i>Nakta, Ноћ</i>)	368

10.108 Сарамa и Пани	369	Разно	
4.40 Dadhikrā(van)	371	3.33 Вишвамитра и реке	405
10.146 Araṇyānī.	372	7.18 Dāśarājña (<i>Бож десет краљева</i>)	408
4.57 Бог поља (kṣétrasya páti)	373	10.10 Јама и Јами	413
7.54 Vāstoṣpati.	375	1.179 Агастија и Лопамудра	415
7.104 Уништавање Ракшаса и других демона.	376	10.95 Пуруравас и Урваши	417
Ритуал. Поетика		8.91 Апала.	420
10.130 Настанак жртвовања	381	6.75 Оружје.	422
1.83 Индра (<i>О „првом жрецу“</i>)	382	10.33 Жалопојка песника.	425
1.162 Aśvamedha (<i>жртвовање коња</i>)	384	10.151 Śraddhā (<i>вера</i>).	427
10.173 Rājasūya (<i>посвећење краља</i>)	388	10.184 Зачеће	428
10.71. Порекло речи (<i>jñānasūkta</i>)	389	10.85 Венчање	429
10.125 Vās (<i>Реч</i>)	391	7.55 Успаванка	433
10.119 Екстаза (<i>ошћености сомом</i>)	393	10.117 Дарежљивост	434
3.8 Yūra (<i>жртвени сџуб</i>)	395	10.34 Коцкар.	436
4.58 Маслац (<i>ghṛta</i>)	397	9.112 Разлике	439
10.94 Жрвњи (<i>grāvāṇah</i>)	399	2.43 Птица-гласник	440
БИБЛИОГРАФИЈА.	445	7.103 Жабе.	441
Белешка о аутору	467	10.191 Јединство.	443

УВОДНА РЕЧ

Pī Veda је најстарија позната индо-европска ризница знања. Она је, са својим богатим изданцима, извориште индијских веровања и мудрости, једно од главних упоришта за разумевање најранијих корена европске, односно словенске и балтске словесности. На енглеском, француском, немачком, руском, одавно постоје преводи, уз развијена упоредна истраживања из лингвистике, поетике, филозофије, митологије... При томе, нису избегнуте две једностраности: прва (с почетка XIX века), неупитно прихватање ранијих индијских тумачења (Вилсонов превод *Pī Vede*, уз широк ослонац на Сајану); и друга, каснија, истицање да су ргведске химне „скоро више индо-европске него индијске“ (В. Д. Витни, Р. Рот...).

Нашем читаоцу је, међутим, *PV* и даље скривена, туђа и далека. Томе су узрок како одсуство озбиљнијих напора да се она непосредно упозна, тако и паушалне оцене о превеликој блискости ведске и наше прошлости или њеном непостојању. Овим скромним дугогодишњим радом настојимо да покажемо колики је то губитак и прека потреба да се заостајање надокнади. Поред основне информације учињен је покушај да се, уз ослонац на најреномираније тумаче, али и уз свежији поглед, у многе слојеве *PV* уђе дубље и „новим кључем“ отшкрину двери њених бескрајних лепота и тајни.

Посебна брига је посвећена томе да се, уз поштовање специфичности, укаже на сродне представе и мотиве, додирне тачке, у нашем и ведском језику, религији, миту, с надом да би то могло инспирисати још темељније подухвате и истраживања.

Уз *Uvug* је дата и *Eīyīoma*, превод са санскрта химни изабраних да осветле суштинске димензије *Pī Vede*. Шири захват, превођење на српски целе *PV*, а и многих других бисера санскртске литературе, је *desideratum* и аманет млађима и бољима.

Аутор је захвалан издавачу за вишегодишњу успешну сарадњу и подстрек, као и Министарству културе Индије које је подржало овај рад.

Београд, 2025.

М. Нукић

УВИД

О РГ ВЕДИ

*We know that our explanation will be final and complete
only when we shall have finally and completely understood
the whole of the Rgveda, that is, practically: never.*

Paul Thieme

Pī Vega (ṛc, „стих...“¹) је најсīарији величанствени књижевни споменик индијске и најзначајнији документ ране индоевропске културе. То је збирка (*saṃhitā*) 1.028 химни (*sūkta*), у 10 књига (*maṇḍala*, „круг“).² Најстарије су „породичне“ књиге 2–7 (*vaṃśamaṇḍalah/kulamaṇḍalah*, које чине нуклеус *PV*), иако имају делове који су из каснијег периода. Манда-ла 8. садржи химне из разних времена, а 9. је компилација из претходних књига химни посвећених искључиво Соми. Књиге 1. и 10. су временски најмлађе и представљају редакторско „уоквирење“ целе колекције. Дело је имало неколико рецензија.³ Својеврсна варијанта је била и прилагођавање текста ритуалу.⁴

Pī Vega је на челу корпуса који чине још *Сама Вега* (<*sāman*, „певање, појање“) и *Јаћур вега* (*yaḥus*, „жртвовање“). Ове три веде се називају *trayi-*

¹ *ṛc*, 1) хвалити, славити...; 2) похвала; стих, посебно свети стих који се *рецијује* у славу божанства (у супротности са *sāman* – или стиховима који су *īevani* и са *yaḥus* – или жртвеним речима, формулама и стиховима који се *мрмљају*); свети текст уопште; *ṛcas*, збирка светих текстова, Веда...

² О структури *PV* и појмовима с тим повезаним cf. и Krishna, D., “*Rgveda: The Mantra, the Sūkta, and the Maṇḍala, or The Ṛṣi, the Devatā, the Chanda*: The Structure of the Text and the Problems Regarding It”, *Contrary Thinking*, Oxford, 2011, pp. 247–257.

³ Патанђали наводи 21. Очувана је *Śākalya Śākhā* (<*śākhā*, „грана“, „рецензија“, „школа“) која је оригинално имала 1.017 химни којима су касније додате 11 званих *vāḷakhilya*. Позната је још *Bāṣkala śākhā* и делови *Aśvalayana śākhā*.

⁴ У рецитацијама су прављене разне компилације ослоњене на материјал и праксу некада старијих од саме кодификоване *санхије*. О свему више, cf. T. Proferes, “Remarques on the Transition from the Rgvedic Composition to Śrauta Compilation”, *Inda-Iranian Journal*, vol. 46, no. 1, 2003, pp. 1–21; “Poetics and Pragmatics in the Vedic Liturgy for the Installation of the Sacrificial Post”, *Journal of the American Oriental Society*, vol. 123, 2003, pp. 317–350. Али, постојање једне „ритуалне рецензије“ (какву је претпостављао Хилебрант), није прихваћено (Олденберг, Рену и др.).

vidya („троструко знање“). Њима се додаје и четврта, *Aīṣarva/Atharvana Beḡa*.⁵

Као и остале *vege* и *PB* је у три дела: *санхиџа*, састав *химни* (*sūkta*, <*su-* „добро“ + *ukta*, „речено“; „хвалоспев, величање“; „мудра изрека“) и *манџри* (свети израз, стих, слог, формула... „инструмент мисли“ <*man*, „мислити“); *брахмана* (*brāhmaṇa*, правило/инструкција у *џрози* за примену мантри/химни и извођење ритуала; коментари, објашњења, уз легенде и митове); *аранџака* (*āraṇya*, „шумски, настао у шуми...“), посвећена углавном разним значењима и аспектима ритуала. Уз *брахмане* су додате *уџанишаге* (*uṇiṣad*, „сести близу, прићи“ <*upa*, „крај/поред“ + *-ni*, „ доле“ + *-sad*, „сести“), најмлађи ведски део, спекулативна филозофска разматрања (о медитацији, концептима, онтологији, езотерији...) и представљају најраније списе *хиндуизма* и индијске филозофије. Цео корпус назива се *śruti* („слушано/чувено“), „свето знање/предање“, „откривено“ мудрацима (*r̥ṣis*) и усмено преношено генерацијама.

Постоје два система поделе *PB*.

Највише се користи *maṇḍala* систем. Свака *мангала* (књига) има неколико одељака (*anuvāka*, „рецитованих после“ учитеља, укупно 85 у *PB*), подељених на химне (*sūkta*) са мантрама/стиховима.

За лакше памћење је касније створен *aṣṭaka* („осмина“) систем лекција (*adhyaḡa*, „поглавље, предавање“) и групама (*varga*).

Огромна вредност *PB* се не може преценити. Она је прави трезор свеколике ИЕ традиције и зрачи кроз многе векове и просторе...⁶

⁵ Сама *Beḡa* („музичка *Pī Beḡa*“) преузела је све стихове *Pī Beḡe* (осим 75), али су мелодије старије. Њу пева *udgātar* свештеник (са другим појцима). *Jaḡur Beḡa*, такође највећим делом ослоњена на *Pī Beḡu*, махом у прози, има две верзије: *Црна* или *џамна* (*kr̥ṣṇa*, у значењу „несрећена, нејасна“), је старија, а *Бела* или *свеџла* (*śukla*, тј. „срећена, јасна“), млађа. *Aīṣarva Beḡa*, не-хијератска „Веда популарне вере“, „кућних церемонија и бајалица“, 1/6 у прози, садржи значајан део идентичних или адаптираних стихова *Pī Beḡe* (једну седмину). Иако најкаснија она садржи многе пре-ведске, индо-европске архаизме. Она је област *atharvana* (<**athar*, „ватра“), жреца који познаје ритуале повезане с ватром и *сомом*.

⁶ Шри Ауробиндо овако види њен универзални значај: „У корену свега онога што смо ми Индуси чинили, мислили и говорили током ових много хиљада година, иза свега што јесмо и што тражимо да будемо, скривен лежи извор наших филозофија, темељ наших религија, језгро наше мисли, објашњење наше етике и друштва, сажетак наше цивилизације, закивка наше националности, мали део исказа, Веда. Из овог једног семена које се развија у многе облике, многострано и величанствено рођење звано хиндуизам црпи своје неисцрпно постојање. И будизам са својим изданком, хришћанством, потиче из истог првобитног извора. Она је оставила свој печат на Персију, преко Персије на јудаизам, кроз јудаизам, хришћанство и суфизам на ислам, преко Буда на конфучијанизам, кроз Христа и средњовековни мистицизам, грчку и немачку филозофију, учење санскрта, на мисао и цивилизацију Европе. Не постоји део светске духовности, светске религије, светске мисли који би био оно што је данас, да није постојала Веда. Ово се не може рећи ни за

Maṇḍala	Sūkta	Mantra
01	191	2006
02	43	429
03	62	617
04	58	589
05	87	727
06	75	765
07	104	841
08	103	1716
09	114	1108
10	191	1754
Укупно:	1028	10552

Aṣṭaka	Adhyāya	Varga	Mantra
01	8	265	1370
02	8	221	1147
03	8	225	1209
04	8	250	1289
05	8	238	1263
06	8	331	1730
07	8	248	1263
Укупно:	64	2024	10552

Држи се да *PВ* оскудева у историчности. *Неисторијичности* и одсуство *хронологије* је карактеристика целе староиндијске књижевности.⁷

У *PВ*, одиста – осим неколико спорадичних помена имена племена или битака – не могу се наћи референце на историјске личности, кретања, догађаје, временско сидро... што би помогле да се и она боље временски лоцира. Томе је узрок сама чињеница да је *PВ* књига литургија и њен домен није свакодневница. *Догађаји* и *збивања* имају вредност потврде вечних „закона“ и „поретка“ и могу бити поменути само у безвременом, митском руху. Или, како би рекао Ђ. Вико, важнија од „известности“ је „истина“.

Оцена о „неисторијичности“ произилази и из поимања историје као дисциплине која проучава конкретна *збивања* и *околности* из *прошлости*. Али, схватање да је историја „наука о збивањима и прошлости“ неки реномирани историографи и антрополози не држе валидним.⁸ Уместо тога, М. Блох је дао једноставну и преци-

један други исказ на свету.“ (Sri Aurobindo, “The Veda”, *Archives and Research*, April 1977, p. 31, Sri Aurobindo Ashram, Pondicherry).

⁷ У индијској култури „прошлост је негована само као образац за садашњост и будућност“. Оно што је названо „традиционалном историјом“ биле су легенде о боговима (*Itihāsa*) и легенде настанка (*Purāna*). Cf. Munshi, K. M. M. “Foreword”, *The Veda Age, The History and Culture of the Indian People*, Majumdar M. S. gen. ed., Mumbai, 2017, p. 8.

⁸ „Сама идеја да би прошлост, као таква, могла бити предмет науке је апсурдна“ (M. Bloch, “L’histoire et les hommes”, *Apologie pour l’histoire ou Metier d’historien*, Paris, 1952 [1949]).

зну дефиницију: „историја су људи у времену“.⁹ „Историја“ је израз људског деловања и креативности, и ако у њој постоје неке структуре или системи они зависе од веровања, ставова, поступака људи. Ако се историја тако шире посматра онда се у усменој предаји Веда и њихових грана (очуваних током скоро четири миленијума у којима није било писаних историјских трагова), може наћи обиље материјала (почев од космогоније, астрономије, религије, ритуала, слике света, природе и друштва, начина живота, морала, социјалних односа и институција, образаца мишљења и понашања, географије, флоре и фауне, технологије, исхране, кретања становништва...). У таквом светлу, *PВ* је богати извор за једну блиставу панораму културне и духовне историје *ИЕ* у веома раном периоду.¹⁰

⁹ Де Куланжово схватање да историја „није акумулација свакаквих збивања која су се десила у прошлости“ него „наука о људским друштвима“, Блох је преформулисао да су у питању *људи*, и то *људи у времену*. Историјско време, по њему, није напросто „само мера“, како се иначе схвата. Напротив, као „жива и конкретна стварност са неповратним кретањем унапред“ историјско време је „сама плазма у којој су феномени уроњени, и простор у коме постају разумљиви“ (M. Bloch, op.cit. “Le temps historique”).

¹⁰ „Ова литература је велика по обиму колико и разноврсна по свом садржају. Иако нам не помаже много у реконструисању *политичке историје* древне Индије, она баца обиље светлости и омогућава нам да пратимо различите фазе у *развоју културе и цивилизације* у старој Индији, што није могуће у случају старог Египта, Западне Азије и Кине, па чак ни Грчке и Рима“ (Cf. Majumdar, R. C., “Indian History, its nature, scope and method”, *The History and Culture of the Indian People*, Mumbai, 2017, pp. 41-42, *курзив наш*).

НАСТАНАК *РГ ВЕДЕ*

ДАТИРАЊЕ И ПОРЕКЛО

Време настанка *Pī Bege* је и даље предмет дискусија. Између периода њеног зачетка и записа протекли су векови, по некима и миленијуми. Она је као свети документ дуго преношена искључиво усменом предајом.

Пошто не постоје директни ослонци (записи или паралеле из истог периода), закључци се доносе посредно. Процене се крећу од око 6000 до 1000 година п. н. е. Већина индијских истраживача тендира старијем а европских новијем периоду. М. Милер је пошао од брахмана за које је проценио да су настале 800–600 година п. н. е. и хипотетички постулирао по 200 година између разних жанрова: старије од брахмана су *манџре* (између 800 и 1000 година п. н. е.); њима претходе *chandās* (ведске химне) 1000–1200 година п. н. е.¹¹ Иако су бројни санскритисти (Вилсон, Голдштикер, Витни и др.) критиковали Милерову периодизацију, за Гонду тај прорачун „није неразуман“, бар што се *Pī Bege* тиче, али му је прихватљив и „прећутни споразум“ о нешто ранијем датуму, рецимо XIII век п. н. е.¹² Л. Рену, сматра да су *Bege* лоше датирани и да се „протежу кроз више векова (отприлике од XV до VI века п. н. е.)“.¹³ У новије време М. Вицел, уз ослонац на интерну евиденцију сматра да је *Pī Bege* настала након 1900. г. п. н. е. (после дезинтеграције цивилизације реке Инд), али пре појаве гвожђа (око 1200–1000. п. н. е.).¹⁴ Индијски ведолози померају скалу до 6000 г. п. н. е. На основу астрономских прорачуна Тилак је почетак *Bege* (или дела њих) померио на око 6000–4500 п. н. е.¹⁵ И за неке

¹¹ M. Müller, *History of ancient Sanskrit Literature*, London, 1860 [1859], p. 572. Он је то предложио „као експеримент и ништа више него експеримент“ (id., p. 244).

¹² J. Gonda, *Vedic Literature*, у: *History of Indian Literature*, vol. I, Wiesbaden, 1975, pp. 22-23.

¹³ L. Renou, *The Civilization in Ancient India*, Calcutta, 1954. p. 7. Cf. и L. Renou, *Histoire de la langue Sanskrite*, Lyon, 1956.

¹⁴ M. Witzel, *Autochthonous Aryans? The Evidence from Old Indian and Iranian Texts* (Electronic Journal of Vedic Studies 7-3, 2001[1–115]). Такође cf. “Autochthonous visions of ancient India”, *The Indo-Aryan controversy*, eds. E. F. Bryant and L. L. Patton, Abingdon–New York, 2005.

¹⁵ B. G. Tilak, *The Orion or Researches into the antiquity of the Vedas*, Bombay, 1893.

индијске лингвисте „архаизам“ санскрта „заслужује“ раније датирање и *Pi Vega* потиче вероватно из времена 5000 година п. н. е.¹⁶

Покушаћемо да ово питање, колико је могуће, ближе осветлимо, уз указивање на обресе ргведске културе.

1. *Историјска* документа из Мале Азије. Најстарији до сада познати индоевропски запис је хетитски *текст Аниџа* (Anitta), истоименог краља из Nēša (који је владао око 1740–1725 п. н. е.).¹⁷ Али, први записи са вокабуларом блиским ведском и санскрту су из краљевства Митани (у данашњој Сирији и Ираку)¹⁸ и хуритских држава: а) имена митанских краљева (Mattiwaza, Tušratta, etc.), несумњиво аријска;¹⁹ назив митанске престонице – *Waššukkanni* – од санскртског *vasu*, „добар, изврстан, одличан, сјајан (за богове)“ + *khani*, „рудник“ (нарочито племенитих метала), „рудник богатства“;²⁰ називи ратника – *maryanni* – што се такође тумачи из аријских језика или хуритског;²¹ сам назив краљевства *Митани* се доводи у везу са санскрт. *mith*, „ујединити, упарити, срести (као пријатеља/непријатеља)“;²² б) споразум хетитског краља Suppiluliuma („миљеника бога олује“) и митанског Šattiwaza (/Kurtiwaza, Mattiwaza, владао око 1330–1305. п. н. е.), где се као јемци наводе: с хетитске стране богови Олује, Месеца, Сунца...

¹⁶ Cf. S. Misra, “The date of the Rigveda and the Aryan migration”, у: *The Indo-Aryan controversy*, eds. E. F. Bryant & L. L. Patton, New York, 2005. И за Казанас *Pi Vega* је знатно старија него што предлажу европски лингвисти. Већина дела је из периода 3800–3500 г. п. н. е. (N. Kazanas, *The Rgveda pre-dates the Sarasvati-Sindhu Culture*, Athens, 2009). На другом месту Казанас каже да је она „завршена до 3300 г. п. н. е.“ што се да закључити по томе што „она не познаје писање, градњу од печене цигле, памук, иконографију, урбанизацију, руине и неколико других одлика зреле Инд-Сарасвати културе које су почеле да се манифестују око 3000 а познате су у пост-ргведским текстовима *Аїтарва веде*, *Јаћур-веде* итд.“ (“Vedic and Avestan” [2011], *Vedic and Indo-European Studies*, New Delhi, 2015.)

¹⁷ Текст је пронађен у месту Boğazköy. Cf. Gonnet-Bağana, Hatice, (2015). “Anitta, СТН 1-30 (Proclamation of Anitta of Kussar)” – СТН 1 (Catalogue des textes Hittites, no. 1); Kloekhorst, Alwin, Willemijn Waal, (2019), “A Hittite scribal tradition predating the tablet collections of Hattuša?: The origin of the ‘cushion-shaped’ tablets KBo 3.22, KBo 17.21+, KBo 22.1, and KBo 22.2.”: *Zeitschrift Für Assyriologie Und Vorderasiatische Archäologie*, 109(2), p. 190: “KBo 3.22 (the Anitta-text, СТН 1)...”

¹⁸ У изворима се краљевство назива: *Mitanni* (политичко име); *Hurri* (по имену народа); *Hanigalbat* (име региона). M. Liverani, *The Ancient Near East*, London–New York, 2014, p. 290.

¹⁹ Cf. A. Götzte, *Hethiter, churriter und assyrer – Hauptlinien der vorderasiatischen kulturentwicklung im II. Jahrtausend v. chr. geb.*, Oslo, 1936; исти: “The Struggle for the domination of Syria 1400–1300 B. C.”, *The Cambridge Ancient History*, vol. II, part 2, Cambridge, 1975.

²⁰ T. Burrow, “The Proto-Indoaryans”, *Journal of the Royal Asiatic Society*, no. 2, 1973, pp. 23–140.

²¹ Санскрт. *marya* (*marya*), „младић; љубавник; пастув“; *maryā*, „ознака, граница, међа“ (М. Никић, *Санскрјско-срјски речник*, Нови Сад, 2020). Хуритско/митанско *marya-nni* (с хуритским суфиксом *nni*), „борац на кочијама“ (Cf. A. Fournet, A. R. Bomhard, “The Indo-European Elements in Hurrian”, *Hurrian Vocabulary*, La Garenne Colomnes/Charleston, 2010).

²² A. Fournet, “About the Mitanni-Aryan Gods”, *The Journal of Indo-European Studies*, vol. 38, no. 1, 2, 2010.